

А. ДЕМЕЕВ¹, А. КУРБАНИЯЗОВ^{1,2✉}, Э. ЖАНГОЖАЕВА³

¹Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
(Қазақстан, Ақтау)

²Халықаралық туризм және меймандостық университеті
(Қазақстан, Түркістан), e-mail: abilgazy.kurbaniyazov@iuth.edu.kz

³Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Қазақстан, Астана)

МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНДА "КЕНДІРЛІ" КЛАСТЕРІН ДАМУ ТҰРАҚТЫ ҚЫЗМЕТТІ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Нарықтық экономика жағдайында көптеген кәсіпорындар өкілдері өз бизнесін дамыту және бәсекеге қабілеттілікті сақтау үшін инновациялық тәсілдерді іздеуде. Бұл бағытта туризм индустриясында инновациялық қызметті ынталандыру мақсатында кластерлеуге назар аудару маңызды болып табылады.

Маңғыстау облысы аумағында әртүрлі табиғи ресурстар мен климаттық жағдайлардың болуы туристік қызмет көрсету үшін негіз бола алатын және инфрақұрылымды есепке алуды талап ететін туризмнің әртүрлі нысандарын қамтитын туристік кластерлерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мұнда келуші туристер мен саяхатшыларда құмды жиектер жеткілікті Каспий жағалауы үлкен қызушылық тудырады. Осыған орай күн сәулесі мен суда жүзуге көп көңіл аударушылар үшін ерекше орын ретінде – Кендірлі туристік-рекреациялық кластерін ұйымдастыру таңдалған.

Кілт сөздер: Маңғыстау, Кендірлі, кластер, туризм, SWOT, MICE

Кіріспе

Отандық теория мен практикада соңғы жылдары Қазақстан өңірлерінде туризмді ұзақ мерзімді дамытудың тиімді құралы ретінде кластерлік тәсіл тақырыбы барынша қарқынды талқылануда, бұл бәсекеге қабілеттілікті арттыруға және аумақтардың орнықты дамуын қамтамасыз етуге ықпал етеді. Сонымен бірге, мамандар осы уақытқа дейін "туристік кластер" ұғымының бірыңғай, толық және қайшы келмейтін анықтамасын әзірлеген жоқ. Сондай-ақ "туристік-рекреациялық кластер", "туристік кластер" терминдері пайдаланылады, әлемдік ғылыми қоғамдастықта "туристік кластер" немесе "tourism cluster" жиі қолданылады.

Туристік кластер - бұл өз кезегінде туризмге тікелей тәуелді және жанама түрде бір мақсатқа жетуге қатысатын салалардың жиынтығы. Туристік кластерді тиімді ұйымдастырудың негізгі шарттарының бірі инновациялық тәсіл болып табылады. Инновациялық кластерде, ең алдымен, деректер алмасу жылдамдығы артады және ол арқылы

***Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:** Демеев А., Курбаниязов А., Жангожаева Э. Маңғыстау облысында "Кендірлі" кластерін дамыту арқылы туристік қызметті жетілдіру мәселелері – 2025. – No2(8). – б. 166–179. <https://www.doi.org/10.62867/3007-0848.2025-2.11>

***Cite us correctly:** Demeev A., Kurbaniyazov A., Jangozhaeva E. Mañğystau oblysynda "Kendirli" klasterin damytu arqyly turistik qyzmetti jetildiru мәseleleri [Issues of improving tourism activities through the development of the "Kendirli " cluster in Mangistau region] – 2025. – No2(8). – b. 166–179. <https://www.doi.org/10.62867/3007-0848.2025-2.11>

ең қажетті ақпарат шапшаң жағдайда қалаған адамдарға жетеді.

Шетелдік озық тәжірибе нарықтық экономика жағдайында туризмнің қарқынды дамуы туристік кластерлермен тікелей байланысты екенін көрсетеді. Өйткені дұрыс ұйымдастырылған туристік кластерлерде туристік маусымдық жойылады, маусымнан тыс уақытта туристер үлкен жеңілдіктер арқылы тартылады, сонымен қатар қонақүйлердегі бос нөмірлердің азаюына ықпал етеді.

Әдебиеттерге шолу

Атақты Британдық ғалым Альфред Маршалл географиялық жағынан жақын кәсіпорындар мен ұйымдар белгілі бір саланың жедел дамуына әкелуі мүмкін екенін алғашқылардың бірі болып дәлелдеді. Бұл теорияда ол үш негізгі факторды келтірді:

1. Мамандандырылған жеткізушілер
2. Білімді тарату
3. Еңбек маркетингі интеграциясы [1]

Кейінірек бұл теорияны американдық экономист Майкл Портер нығайтты, А. Маршалл ұсынған жүйе заманауи туристік кластердің негізіне айналды, М. Портер ғылымға кластерлеу тұжырымдамасын енгізді және оның бәсекеге қабілеттілігін зерттеу үшін көптеген эксперименттер жүргізді. М. Портердің айтуынша, кластер белгілі бір саладағы өзара байланысты компаниялар мен мекемелердің географиялық шоғырлануын білдіреді. Кластерлерге өзара байланысты салалар және бәсекелестік үшін маңызды басқа нысандар кіреді.

В. Мингетидің идеясы бойынша инновациялық технологияларды пайдалана отырып ақпарат алмасу ұйымдастырылған туристік кластерлерді, "Smart destinations"-тарды құруға болады [2]. М. Бенидің ойына сәйкес, туристік кластерде басты назар жетілдірілген басқаруға аударылуға тиіс [3], тек сонда ғана жүйе тиімді жұмыс істей алады.

Туристік кластерді зерттеумен айналысқан қазақстандық ғалымдардан келесілерді атаған жөн: М. Искаков, М. Булекпаев, С.Б. Ахметжанов, Б.С. Мырзағалиев, Т.К. Өмірзаков, Ш. Батырханов, М.А. Темирбулатов, А. Рамазанов, А. Абдраш, С. Читанова. "ҚР ҰҒА Хабаршысы" мақаласында олар туризм мысалында шаруашылық жүргізудің кластерлік ұйымын зерттеді. Р.Е. Ағыбетовтың, Г.К. Турысбековтың жұмысында Қазақстанда мәдени-туристік кластерді дамыту мәселесі қамтылып, шет елдерде осындай кластердің жұмыс істеу тәжірибесі қарастырылған. Сартова А.Д. және Сейтказина Д.Ш. Шығыс Қазақстан облысының туристік кластері туралы мақалада өңір аумағында бәсекеге қабілетті туристік өнімнің әртүрлі түрлерін қарастырды.

Туристік кластер құрудың және қалыптастырудың экономикалық мәселелерімен шұғылданғандар арасында: "Кластерлік ұйым Қазақстан Республикасының туризм саласының тиімділігін арттыру құралы ретінде" тақырыбында орыналған диссертацияның авторы, ғылым кандидаты Молдажанов Марат Бетімбайұлының; Халықаралық бизнес академиясының доценті, туризмнің даму болашағы туралы ғылыми талдаулар жүргізген, "Жаһандық маңызы бар халықаралық жобаларды өткізу қарсаңында қонақ үй-мейрамхана қызметтерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру ("ЭКСПО-2017" көрмесі және XVIII қысқы Дүниежүзілік Универсиада - 2017): іске асырудың тұжырымдамалық негіздері мен тетігі", қоғамдық-саяси және экономикалық ғылымдар саласындағы басқа да іргелі зерттеулердің авторы Смыкова Мадина Раисовнаның және Халықаралық бизнес академиясының доценті "Тұтынушылық сипаттамалардың туристердің қанағаттану

дәрежесіне әсерін бағалау". Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің Хабаршысы, №4, 2019 ж. (бірлескен авторлықта) Сохатская Наталия Павловнаның, сонымен қатар Халықаралық туризм және қонақжайлылық университеті қауымдастырылған профессоры м.а. Мадина Әбдікәрімованың Елдің туристік әлеуетін жақсартуға бағытталған зерттеулерін; көрнекті қазақстандық географ, география ғылымы мен білімін ұйымдастырушы, профессор, география ғылымдарының докторы "Туризм тарихы. Даму және ғылыми зерттеу" және т.б. бірнеше маңызды ғылыми жұмыстар авторы Станислав Рамазанұлы Ердаuletовтың айрықша еңбектерін атап өту қажет.

Зерттеу әдістемесі

Жұмыста зерттеудің теориялық және эмпирикалық әдістері қолданылды. Онда соңғы ғылыми жарияланымдарға талдау жасалады, алынған нәтижелер салыстырылып бағаланады. Авторлық әдістемеде жүйелі көзқарас, байқау, абстракция, идеализация және топтау әдістері қолданылды. Зерттеу нәтижелерін визуализациялау үшін графикалық әдіс пайдаланылды.

Талдау және нәтижелер

Бүгінгі таңда инновациялық даму Қазақстан экономикасының өсуіндегі басымдыққа айналууда. Нарықтық экономикадағы көптеген кәсіпорындар өкілдері өз бизнесін дамыту, бәсекеге қабілеттілікті сақтау үшін инновациялық тәсілдерді іздеуде. Бұл бағытта туризм индустриясында инновациялық қызметті ынталандыру мақсатында кластерлеуге назар аудару маңызды болып табылады.

Туризм саласында жаңа кластерлер құру қолданыстағы кластерлердің алдын-ала белгіленген мақсаттарын жүзеге асыруға көмектеседі.

Жалпы туристік кластер қазіргі заманғы туристік индустрияның неғұрлым перспективалы бағыты болып табылады. Кластерді құру жалпы өңірлік өнімді бірнеше есе ұлғайтуға негіз бола алады. Кластер өзінің сипаттамасына сүйене отырып, туристік бизнестің әртүрлі субъектілерінің бірлескен жұмысын болжайды, бұл олардың бірлескен қызметінен түсетін кірістерді ұлғайтуға мүмкіндік береді.

Туристік кластер - бұл ерікті негізде біріккен компаниялардың қызметін қамтитын демалыс аймағы. Фирмалардың қызметі бір-бірімен байланысты, сондықтан бір фирмада проблемалар туындаған жағдайда, басқа фирмалар жағдайды шешу үшін жұмысқа кіріседі, өйткені мәселелерді шешудің өзі кластер құрудың мәніне қайшы келіп қана қоймайды, сонымен қатар бүкіл кластердің кірісін азайтады. Кластерлерді құру кезінде инфрақұрылымдық факторларды ескеру, сондай-ақ табиғи-климаттық факторларды бағалау қажеттігі туындайды. Кластер құру: инфрақұрылымды жетілдіру, жалпы өңірлік өнімдегі туризмнен түсетін табыс үлесін ұлғайту арқылы экономиканы нығайту, аймақтағы экологиялық жағдайды жақсарту сияқты бірқатар мәселелерді шешуге қабілетті болып табылады.

Алдымен кластердің орналасуы мен шекараларын анықтау, сондай-ақ орталықтарды нақтылау қажет. Бұл ретте бірнеше орталықтар болуы мүмкін, олардың кластер ішінде өзара бәсекелеспей, бір-бірін толықтырғаны жөн. Кластердің шекарасын анықтау үшін өңірді зерттеп, қай көрікті жерлердің анағұрлым танымал екенін анықтап, демек, онда орталықтар құру тиімдірек болатынын шешкен дұрыс. Кластердің шекарасын анықтау туристік кластерді құру кезінде де маңызды міндет болып табылады. Шекараларды белгілеу кезінде басқа өңірлермен байланыс және болашақ туристердің ерекшеліктері сияқты факторларды ескеру

қажет екенін түсіну маңызды.

Жазғы демалыс орнын таңдау әрқашан егжей-тегжейге назар аударуды қажет ететін маңызды шешім болып табылады. Каспий теңізінің жағасында қазір екі танымал курорт бар: Ақтау және Кендірлі. Олардың екеуі де демалудың ерекше жағдайларын ұсынады, бірақ олардың ерекшеліктері айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Ең жақсы нұсқаны таңдау үшін инфрақұрылым, тұру жағдайлары және қол жетімді ойын-сауық сияқты негізгі факторларды қарастырған жөн.

Ақтау - туристік инфрақұрылымы дамыған ірі қала. Мұнда қонақүйлердің, мейрамханалардың және ойын-сауық орындарының кең ауқымын табуға болады. Қала көптеген қызметтерді де ұсынады, бұл оны отбасыларға да, жастарға да қолайлы етеді. Екінші жағынан, Кендірлі тыныштық пен құпиялылықты іздейтіндер үшін өте қолайлы жеке орын. Құмды жағажайлар мен таза су демалуға және табиғаттан ләззат алуға атмосфера туындатады.

Осы екі курортты салыстыру сіздің шешіміңізді алу үшін әр аспектіні ескеруді талап етеді.

Ақтауда су спортының түрлі түрлерін тамашалауға болады. Парасейлинг, кайтсерфинг және виндсерфинг әсіресе танымал. Таза жағажайлар мен жылы теңіз осындай әрекеттер үшін тамаша жағдай жасайды. Сондай-ақ, Ақтауда көршілес жерлерге экскурсиялар, соның ішінде аймақтың бірегей табиғатын көруге болатын ұлттық саябақтарға сапарлар танымал. Кендірлі курорты көп бағытты демалыс бағдарламаларын алға тартады, соның ішінде велоспорт және әдемі сокпақтар арқылы жаяу экскурсиялар. Мұнда ыңғайлы велосипедтерді жалға алу және серуендеу әуесқойлары үшін арнайы инфрақұрылым бар. Тыныш демалысты ұнататындар үшін жергілікті қонақүйлерде спа-процедуралар мен массаждар орналасқан.

Екі курорт та мәдени іс-шаралар жоғары деңгейде ұйымдастырылған. Ақтауда жергілікті өнердің көрмелері, концерттері мен фестивальдері жиі өткізіліп тұрады, бұл туристерге өңірдің мәдениетімен тереңірек танысуға мүмкіндік береді. Кендірліде дәстүрлі қолөнер және аспаздық шеберлік сабақтарына қатысуға болады, бұл қазақтың өзіндік мәдениеті аясында ерекше қызықты.

Кешкі демалысқа келетін болсақ, Ақтау жергілікті тағамдардан дәм татуға болатын түрлі дәмханалар және мейрамханалармен мақтана алады, ал Кендірлі қонақүйлер аясында жеке атмосфера мен түнгі ойын-сауықты ұсынады.

Осылайша, курортты таңдауға қарамастан, әр турист өзі үшін көптеген ашық ауада және ойын-сауық мүмкіндіктерін табады. Ақтау мен Кендірлі кез-келген талғамға ұмытылмас әсер қалдырып, демалу үшін ерекше жағдайлар сыйлайды.

Тамақтану шығындары таңдалған курортқа байланысты да өзгереді. Ақтауда қоғамдық тамақтану орындары әр түрлі, бұл азық-түлік шығындарын арттыруы да, төмендетуі де мүмкін. Кендірліде бюджеттік кафелер қолжетімді нұсқаларды ұсынады, бірақ таңдау шектеулі болуы мүмкін.

Біздің ұсынысымыз: Сіз экскурсиялар, су спорты және жергілікті көрікті жерлерге бару сияқты тамақтану және ойын-сауық шығындарын талдаңыз. Сапар құны туралы толық түсінік алу үшін барлық мүмкін шығындарды да ескеру маңызды. Осылайша тұру, тамақтану және ойын-сауық бағаларын салыстыра отырып, сіз демалу үшін ең қолайлы және жайлы курортты таңдай аласыз.

Маңғыстау облысы аумағында әртүрлі табиғи ресурстар мен климаттық жағдайлардың

болуы туристік қызмет көрсету үшін негіз бола алатын және инфрақұрылымды есепке алуды талап ететін туризмнің әртүрлі нысандарын қамтитын туристік кластерлерді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Кез келген туристік кластерді қалыптастырудың негіздеріне мыналарды жатқызуға болады: туризм мен рекреацияның әртүрлі көріністерінің жиынтығына негізделген туристік әлеуеттің болуы, туристердің әртүрлі сегменттерін орналастыру орындарымен қамтамасыз ету, көлік инфрақұрылымының тиісті даму деңгейі, тиімді инвестициялық- инновациялық аймақтық саясат.

Аумақтық туристік кластердің ұйымдық-экономикалық моделін кезең-кезеңімен қалыптастыру әдісі төмендегі 1-ші кестеде көрсетілген.

Кесте 1 – Өңірлік туристік кластердің ұйымдық-экономикалық моделін кезең-кезеңімен қалыптастыру әдісі (Маңғыстау облысы "Кендірлі" ТРК мысалында)

№	Кезең атауы	Қызмет бағыттары
1	Туристік кластердің аумағын белгілеу	1. Туристік тарту орталықтарын анықтау және кластер шекараларын белгілеу 2. Кластердің мақсаттары мен міндеттерін белгілеу
2	Туристік кластердің алғашқы жетілген моделін құру	1. Консультативтік және мониторингтік үйлестіру органдарын белгілеу 2. Жалпы кластерлік стратегияны белгілеу 3. Кластер ресурсына қолдау көрсетуді нақтылау
3	Кластер құру әлеуетін зерттеу	1. Туристік ресурстарды салыстыру және теңестіру 2. Туризмнің перспективалы түрлерін анықтау 3. Туристік кластердің мамандануын нақтылау
4	Туристік өнім кластерінің сипаттамасы	1. Кластердің туристік қызметтерінің мультиатрибутивтілігін талдау 2. Туристік қызметтерді жеткізушілер құрамын айқындау
5	Кластер инфрақұрылымын талдау	1. Туристік фирмалар 2. Көлік 3. Рекреация 4. Орналастыру 5. Тамқтандыру 6. Сабақтас салалар және олардың кластерді дамыту мүмкіндіктері
6	Кластер түзілуіндегі сыртқы жағдайларды зерттеу	1. Табиғи жағдайлар 2. Экономикалық жағдайлар 3. Әлеуметтік-мәдени жағдайлар 4. Институционалдық-құқықтық жағдайлар
7	Кластерді дамытудың әлеуетті мүмкіндіктері мен кедергілерін анықтау (SWOT талдау)	1. Кластерді дамытудың күшті және әлсіз жақтарын анықтау 2. Кластердің тәуекелдері мен мүмкіндіктерін анықтау
8	Талдау нәтижелерін жалпы бағалау және туристік кластердің жобалық моделін таңдау	1. Кластерді дамытудың негізгі бағыттарын анықтау 2. Кластерлік қызметтерге сұраныстың болжамы 3. Кластердің даму тәуекелдерін белгілеу 4. Кластерді дамыту жобасының моделін және ұсыныстарын таңдау

Ескерту – Кесте авторлар тарапынан құрастырылған.

Маңғыстау облысы аумағында "Кендірлі" туристік-рекреациялық кластерін жасақтау және дамыту бойынша ерекше жоба әзірленді.

Сурет 1 – "Кендірлі" туристік-рекреациялық кластері (бастапқы кезең)

Сурет 2 – "Кендірлі" туристік-рекреациялық кластері (қазіргі кезең)

Сурет 3 – "Кендірлі" туристік-рекреациялық кластері (болашақта)

"Кендірлі" – туристердің демалысын зманауы қызметтер арқылы Каспий теңізі жағасында өткізуге арналған жаңа дестинацияны жетілдіру болып табылады. Аталған жобада туристер мен демалушыларға арналған демалыс үйлері, жатын орындары және қызмет көрсетуге арналған басқа да кешендер: шағын сауда орындары, ашық ауада және жабық залдарда спорттық жарыстар өткізуге арналған ғимараттар, корт-гольф алаңдары, яхталар айлағы және т.б. көзделген.

Осыған орай, 2005 жылы "IPK International" халықаралық консалтингтік компаниясы Қазақстан Республикасы Индустрия және сауда министирлігімен және маркетингтік-талдамалық зерттеулер орталығымен бірлесіп Маңғыстау облысында өңірлік туристік кластерді қалыптастыру және дамыту болашағына арналған жұмыстар ұйымдастырды.

Келуші туристер мен саяхатшыларда құмды жағалары жеткілікті Каспий жағалауы үлкен қызушылық тудырады. Күн сәулесі мен суда жүзуге көп көңіл аударушылар үшін ерекше орын ретінде – Кендірлі таңдалды.

Сала мамандарының ойына сәйкес, теңіздегі Қазақ шығанағының көрікті мүйісінде жағажай маусымы алты айға дейін созылады. Айналасындағы бір шақырымдық жерді шөл, жартастар мен құмдар алып жатыр. Аталған мекенде - бизнес орындары, теңіз жағалауы және сәйкес нысандар, сондай-ақ көмекші құрылғылармен қамтамасыз етілген тамаша орын – "Кендірлі" туристік-рекреациялық кешенін салуға берілген. Жобаның кешенді мастер-жоспарын дайындау мәселесін (іскерлік орындар, автожол, темір жол вокзалы, автобус станциясы, тікұшақтар әуежайы, муниципалитет, жаңа іскер қала әкімшілігін құру, аурухана мен медициналық пункттер, өзіндік қауіпсіздік қызметі, өрт сөндіру қызметі, техникалық қолдау орталығы, жанармай құю станциялары, сондай-ақ байланыс бөлімшесін, балабақшалар мен бөбекжайлар, банктер мен айырбастау пункттерін ұйымдастыру) - "Medi" және "Akkanat Holding" сияқты түрік компанияларың іске асыруы қарастырылды.

Сарапшыларды ойынша, Кендірлі іскерлік қаласының халқы саны алғашқы кезеңде 20 мыңға, әрі қарай 50 мыңға жететіндігі болжанған. Сонымен қатар "Кендірлі" ТРК аумағында заманауи сауда орындары, дүкендер мен бутиктер, мұражай, бақ, жүзу жолақтары, теннис-гольф алаңдарын, мешіт салу ойластырылған. Қыс мерзімінде кешенде балалар мен ересек адамдарға арналған Диснейленд ойын-сауық кешенін орналастыру жоспарланған.

Жобаға сәйкес, туристерді қызықтыратын ойын-сауық орталығы 250 гектар аумаққа орналасатын болады. Аумақта танымал "Формула-1" жарыстарындағыдай мәдени орындар, конгрессс залы, клуб және көрме үйі, автомобиль жарыстарына ниеттелген жолдар салу қарастырылған.

Мамандар, сондай-ақ, "Кендірлі" ТРК аумағында аталған және т.б. заманауи шараларды талапқа сай ұйымдастыру көздеме отырып, үлгілі әлемдік брендтер мен компаниялар тартылатын болады. Сонымен, бес шақырымға созылатын жағалау орынды алты түрлі туристік ойын-сауық орындармен біріктіру ойластырылған.

Жағалауға жақын бес жұлдызды қонақүйлер орналасады. Сонымен қатар туристерге арналған төрт жүз-бес жүз жатын және әртүрлі категориядағы төрт жұлдызды мейманханалар салу қарастырылған.

Бағытты терең талдау үшін SWOT-талдау технологиясын қолданғанды жөн санаймыз.

Төмендегі 2-ші кестеде "Кендірлі" туристік-рекреациялық кластерінің (ТРК) SWOT-талдауы нәтижесін ұсынуға болады.

Кесте 2 – "Кендірлі" туристік-рекреациялық кластерінің SWOT-талдауы

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
1. Маңызды табиғи-экологиялық, тарихи- мәдени және рекреациялық әлеуеттің болуы; 2. Жол және жол бойындағы инфрақұрылымды дамыту жөніндегі өңірлік бағдарламаларды іске асыру; 3. Туристік операторларды ішкі нарыққа қайта бағыттау үрдістері; 4. Қазақстанда және өңірде ішкі туристік ағынның артуы; 5. Ақпараттық ресурстардың дамуы; 6. Су спорты түрлерімен жаттығуға арналған спорт кешендерінің болуы; 7. Флора мен фауна түрлінің көп болуы; 8. Экологиялық туризмді дамыту мүмкіндігі; 9. Перспективада кластерді дамытуға қызығушылықтың артуы; 10. Туризмді дамыту бойынша республикалық және облыстық ынталандырушы бағдарламалар;	1. Өңірде инновациялық инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы және туризм саласындағы іргелі зерттеулерді одан әрі қолдау және одан әрі дамыту жағдайларының жетілмегендігі; 2. Жүргізіліп жатқан ғылыми зерттеулер мен әзірлемелер, сондай-ақ оларды туризм және қонақжайлылық саласында коммерцияландыру арасында елеулі алшақтықтың болуы; 3. Ірі автомобиль және темір жол магистральдарынан алшақтығы, транзиттік (ауыстырып тиеу) және әуе жолдарының болмауы; 4. Жол бойындағы сервистің болмауы 5. Жалпы және мамандандырылған инфрақұрылымның жеткіліксіздігі; 6. Туризмдегі нақты маусымдылық; 7. Жоғары экологиялық жүктемелер; 8. Сұраныстың маусымдылығы; 9. Туризм саласындағы кадрлардың біліктілік деңгейінің жеткіліксіздігі; 10. Жарнамалық қызмет деңгейінің әлсіздігі; 11. Несие алудың қиындығы және олар бойынша жоғары пайыздар; 12. Бәсекеге қабілетті жергілікті жеткізушілер мен байланысты салалардағы кәсіпорындардың жеткіліксіз саны; 11. Маркетингтік қызметтің әлсіздігі; 12. Ұзақ уақыт бойы Маңғыстау облысының шетінде орналасуы салдарынан Кендірлі туристік өңірі имиджінің әлсіздігі
Мүмкіндіктері	Қауіп-қатерлері
1. Туризм саласын мемлекеттік және өңірлік деңгейде қолдау; 2. Өңірде туристік саланы дамытудың 2030 жылға дейінгі Тұжырымдамасын қабылдау; 3. Кәсіпкерлік бастаманы дамытуда қолайлы жағдайлар жасау; 4. Халықтың өмір сүру деңгейінің жоғарылауы және төлем қабілеттілігінің артуы; 5. Маусымдылық факторды төмендету мақсатында жаңа турларды әзірлеу; 6. Кластердің еліміз және әлемнің басқа өңірлерімен ынтымақтастығын одан әрі дамыту; 7. Жаңа өткізу нарықтарына бағытталу.	1. Каспий теңізі суының тартылуы 1. Білікті кадрлардың жетіспеушілігі; 2. Халық саны азаюының байқалуы; 3. Экологиялық жағдайдың нашарлауы; 4. Инфрақұрылым жағдайының жеткіліксіздігі; 5. Нақты инвестициялардың әлсіздігі; 6. Жаңа экономикалық жағдайларда жұмыс істеу үшін басқару, ғылыми кадрлар мен менеджерлерді даярлаудағы артта қалу. 7. Авиабилеттердің қымбаттығы (табысы орта деңгейден төмен туристер немесе зейнеткерлік жастағы адамдар үшін) 8. Туристік қызметтер бағасының тұрақсыздығы, баға белгілеудің тұрақты өсуі. 9. Демалыс мекемелері басшыларының басқарушылық мәдениетінің жеткіліксіз деңгейі 10. Туристік қызметтерге сұраныстың маусымдық ауытқуы

Ескерту – Кестені авторлар құрастырды.

Жүргізілген SWOT-талдау "Кендірлі" туристік-рекреациялық кешенінің кластерге жақын маңындағы су-сауықтыру кешендері - жағдайда, кластерлік форматтағы келешегі бар туристік бағытқа айналуына толық негіз бар деп қорытынды жасау мүмкін болатынын көрсетеді.

Жоғарыда баяндалған талдаудың маңызды қауіп-қатерлері арасында Каспий теңізі суының тартылуын арнайы белгілеген жөн. Каспий теңізіндегі су деңгейі өзгермелі мән болып табылады: соңғы 3 мың жылда ол 15 метрге дейін көтеріліп, төмендеген. Каспий ағынсыз су қоймасы болғандықтан, ондағы су деңгейі тек үш негізгі факторға байланысты: жауын-шашын мөлшері, булану қарқыны және өзен ағыны. Осы параметрлерді ескере отырып, модель соңғы 40-қа жуық жылдағы Каспий су деңгейінің нақты мәндерін сәтті болжай алды: ол 1995 жылға дейін көтерілген, ал содан кейін төмендеген.

Сол жылдардан бастап Каспий теңізі суының тартылуы мен байланысты түрлі проблемалар пайда болып, жағалау елдерінде, соның ішінде Қазақстанда да алаңдаушылық туғызып келеді. Дегенмен теңіздің геологиялық тарихымен байланысты өзгерістерді зерттеу барысында, ғалымдар оның болашағынан үміт күтуге болатындығын білдіретін ұлттық идеялар мен жобаларды да ұсынуда.

Ғалымдар Каспий суының тартылуын көл аймағындағы орташа жылдық температураның өсуімен байланыстырды: соңғы 20 жылда ол бір градусқа көтерілген. Зерттеушілер нақты болжам жасауды мақсат еткен жоқ, алайда қолданыстағы климаттық модельдерді қолдана отырып, олар, егер жаһандық жылыну тоқтамаса, алдағы 75 жылда Каспийдің таяз солтүстік бөлігінен ештеңе қалмайды делінген өте қорқынышты деректерді алды.

2006-2021 жылдар аралығында Каспий теңізі акваториясына жауын-шашынның ең аз мөлшері түсіп, булану процестерінің қарқындылығы артқаны байқалған. Нәтижесінде, осы кезеңде су қоймасындағы су деңгейінің елеулі төмендеуі болған - 2016 және 2017 жылы ол теңіз деңгейінен -27,99 м төмен орналасты.

Теңіз суының тартылуы проблемасы қазіргі кезде барлық Каспий теңізі маңы елдеріне қаіп туғызуда. Сонымен, балықшылар балық аулау деңгейі төмендейді, ал үлкен балық аулау кемелері енді балық аулауға шыға алмайды дегенді айтады. Теңіз сауда порттары қызметкерлері су жолы тереңдігінің өзгеруі, жағалау туристік кешендері срапшылары "Кендірлі" туристік-рекреациялық кешенінде сала деңгейінің әлсіреуі туралы дабыл қағуда [4].

Өңір туризміндегі жалпы процесс және сонымен бірге маңызды мәселе маусымдық болып табылады, яғни жазда туристер саны күрт артады, ал қыста, күзде және көктемде азаяды.

Сала мамандарының пікіріне сәйкес, жылдың қыс мезгілінде туристік ағынның айтарлықтай төмендеуі байқалады және *көк* немесе *төмен маусым* деп аталады. Туристік қызметтерді өндірушілер туристерді тарту үшін бағаны ең төменгі деңгейге дейін төмендетуге мәжбүр болған кезде "сатып алушы нарығы" пайда болады. Сонымен қатар, көк маусым ұғымы өте салыстырмалы, өйткені осы кезеңде қысқы туризм түрлерін: спорттық, шаңғы, сондай-ақ экстремалды, шытырман оқиғалы, емдік - дамытуға болады.

Көк маусым шегінде дестинацияға туристер ағынының көп болмауымен сипатталатын және туризмге маманданған өңірлердің туристік кәсіпорындары мен туристік қызмет өндірушілерінің көпшілігі үшін тоқтап қалу мен шығынға шығаратын қозғалыссыз маусым

(ұзақтығы 2-3 апта) ерекшеленеді. Тек туристік фирмалардың орынды саясаты қозғалыссыз маусымда туристерді дестинацияға тартуға мүмкіндік береді.

Өңір туризміндегі маусымдық - бұл қыста "туристік қызметтерді сатушылар нарығының" шыңы, ал қыста "сатып алушылар нарығы" басталады, яғни қыста туристік компаниялар мүмкіндігінше туристерді тарту үшін өз қызметтерінің құнын төмендетеді.

Дегенмен, SWOT-талдаудан Маңғыстау облысының "Кендірлі" туристік-рекреациялық кешенінде туризмде маусымдық фактордың аса бір қолайлы емес екенін байқауға болады.

Туризмдегі маусымдық ғылыми әдебиеттерде және көптеген онжылдықтар бойы туризмді дамытуға арналған әртүрлі форумдарда негізгі талқылау тақырыбы болып қалуда. Батлер маусымдықты туризмдегі уақытша теңгерімсіздік ретінде анықтайды, ол келушілер саны, олардың шығындары, автомобиль жолдары мен басқа көлік түрлеріндегі кептеліс, қонақ үйлердің толтырылуы және көрікті жерлерге қол жетімділік сияқты элементтердің өлшемдері арқылы көрсетілуі мүмкін [4]. Аллкоктың пікірінше, маусымдылықтың ең маңызды аспектісі туристік ағындардың жылдың салыстырмалы түрде қысқа мерзімдерінде шоғырлануы болып табылады [5]. Маусымдық бұл жерде туризмнің физиологиялық сипаттамасы ретінде қарастырылады және экономиканың осы секторының болмай қоймайтын белгісі ретінде қабылданады. Егер біз маусымдықтың қолданыстағы анықтамаларын жалпылайтын болсақ, онда бұл құбылысты келесідей анықтауға болады: маусымдық - белгілі бір уақытта территорияның тартымдылығын өзгерту арқылы туристік бағыттарға әсер ететін фактор [6].

Сонымен қатар маусымдық туризм индустриясында айтарлықтай қиындықтар туғызады, туристік кәсіпорындардың рентабельділігін, негізгі құралдарды пайдалану тиімділігін төмендетеді, туристерге қызмет көрсетуді шектейді, әсіресе туристік маусымның қызу кезінде және маусымаралық кезеңде туризм кәсіпорындарының жүктемесінің болмауына байланысты кадрлардың ауысуын тудырады.

Осыған орай, "Кендірлі" туристік-рекреациялық кешенінде демалыстың оңтайлы маусымы – көктем, жаз және күз болып табылады, алайда кейбір өңірлерге қыс мезгілінде де баруға болады. Мысалы, жылдың суық мезгілінде саяхат үшін ең танымал ортаазиялық бағыт - үлесіне 80-90% брондау тиесілі Өзбекстан саналады [7].

Кендірліде теңіз әлдеқайда жылы, климаты анағұрлым жұмсақ. Сондықтан Кендірліді Қазақстанның басқа қалаларымен байланыстыра отырып, онда әуежай салу туралы шешім қабылданған. Курорттық аймақта туризм үшін әртүрлі орындар палитрасы ұсынылады: туристік нысандар, қонақ үйлер, мейрамханалар және т.б. Осы мәселе бойынша 2025 жылы "Кендірлі" туристік-рекреациялық зонасынан он үш шақырым қашықтықта, Қарақия ауданы аумағынан таңдалған 599,0 гектар жер телімінде, болашақта сиымдылығы жоғары ұшақтарды қабылдайтын-жөнелтетін әуежай құрылысын бастау күтілуде. Әуежай Қазақстан Республикасы Президентінің тапсырмасына сәйкес іске асырылатын болады және өңірде туризмнің одан әрі дамуына ықпал етері анық [8].

Қазіргі кезде "Кендірлі" курорттық зонасының Бас жоспары әзірленді. Бұл аймақта жылына 300 мыңға дейін адамдарды қабылдай алатын туристік қала салыну күтілуде. Бүгінгі таңда инженерлік инфрақұрылымның құрылысы басталды. Жобаны іске асыру іргелес Жаңаөзен қаласының тұрғындарын жұмысқа орналастыруды қамтамасыз етеді және негізгі жүктемені азайтатын болады. жүргізіліп жатқан шаралар мен іс-қимылдар нәтижесінде Маңғыстау облысында "Кендірлі" курорттық аймағының құрылысын 2029 жылы аяқтау

белгіленіп отыр.

Біздің ойымызша, болашақта "Кендірлі" курорттық кластерінің сәтті дамуы аймақтағы туристік ағынның өсуіне негіз бола алады. Инфрақұрылымды дамыту, жолдарды қайта құру және тіпті ең талғампаз туристердің қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын жаңа нысандар салу көзделгені дұрыс. Жақын болашақта су тұщыту зауытының құрылысын жеделдеткен жөн. Бұл курорттық кластер зонасын таза сумен қамтамасыз етуге және қонақтардың жайлы демалуы үшін қолайлы жағдай жасауға мүмкіндік беретін болады. Сонымен қатар, жаңа туристік маршрутты әзірлеу туристерге тарихи және мәдени көрікті жерлерді ашып, аймаққа келуге қосымша ынталандыру болып табылады. "Кендірлі" курорттық кластері өңір экономикасының одан әрі дамуына оң әсер етеді. Сарапшылар мен мамандардың пікіріне сәйкес, жобаны толық іске асыру нәтижесінде жылына 600 мыңнан астам отандық және шетелдік туристерді тарту болжануда. Сондай-ақ, бұл бастама 15 мыңнан астам тұрақты жұмыс орнын құруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, ұзындығы 156 шақырым болатын Жетібай – Жаңаөзен – Кендірлі – Түрікменстан шекарасы тас жолын қайта жаңғырту жұмыстары басталды. Бүгінгі таңда Кендірліден облыстың тарихи-мәдени орындарына жаңа туристік маршрут әзірленуде.

"Кендірлі" туристік кластерімен байланысты баяндалған басқа проблемалар - ғылыми және технологиялық инновацияларды енгізу, халықтың білім деңгейін және хабардарлығын арттыру, заманауи әлеуметтік және экономикалық реформалар жүргізу арқылы шешімін табады деп ойлаймыз.

Қорытынды және ұсыныстар

Қазақстанның 2050 даму стратегиясына сәйкес 2050 жылға қарай бірнеше туристік кластер құрылуы күтілуде. Бірақ бұл кластерлер қалай және қандай формада ұйымдастырылатыны толық нақтыланбаған. Туризм түрлерін біркелкі дамыту үшін туристік кластерлер туризмнің қандай түріне маманданатынын анықтау қажет.

Перспективада Маңғыстау облысының экологиялық туризм, тарихи туризм, этнотуризм, медициналық туризм, білім беру туризмі, MICE-туризм, гастрономиялық туризм кластерлерін дамытқан жөн болар деп санаймыз.

Туристік кластерлерді тиімді ұйымдастыру және сол арқылы өңір экономикасына үлкен табыс табу үшін елде дамып келе жатқан туризмнің мынадай түрлерін жандандыру мүмкін:

- MICE-turizm (MICE-туризм - бұл әртүрлі корпоративтік іс-шараларды ұйымдастырумен және өткізумен байланысты іскерлік туризм индустриясының саласы. MICE аббревиатурасы Meetings - корпоративтік кездесулер, презентациялар, келіссөздер және т.б., Incentives - көтермелеу немесе мотивациялау турлары мен бағдарламалары, тимбилдингтер, персоналды оқыту, корпоративтік мерекелер, Conferences - конференциялар, конгрестер, съездер, форумдар, семинарлар және т.б. және Exhibitions - көрмелер, имидждік іс-шаралар (фестивальдар, қайырымдылық концерттер және т.б.), PR-оқиғалар және пресс-турлары дегенді білдіреді.

- Медициналық туризм

- Мәдени-экологиялық туризм

- Жайлау туризмі

- Диггерлік туризм (ағылш. digger - қазғыш) - жер асты баспаналарына және басқа да жер асты нысандарына қызығушылық таныту. Диггерлікпен айналысатын адамдар диггерлер деп аталады. Бұл Маңғыстау облысы жер асты нысандарына (жер асты

мешіттеріне) сакралды туристік сапарларды ұйымдастыруда маңызды саналады.

Соңғы жылдары елімізде іс-шаралар, фестивальдар, көрмелер, брифингтер, байқаулар саны артып келеді, бұл МІСЕ туризмі мақсатында елімізге келетін шетелдіктер санының артуына ықпал етеді.

МІСЕ-туризмді дамытуға негізделген кластерлердің (Клаттер - қысқа мерзімде берілетін жарнамалық және ақпараттық сюжеттер массасы) құрылуы келушілерге көптеген мүмкіндіктер ұсынады. Мұнда мүлдем жаңа инновациялар мен цифрлық технологияларды қолданған жөн.

Орталық Азия елдерінің арасында Қазақстан медицинасы жоғары бағаланады, сондықтан өз денсаулығын қалпына келтіру үшін ТМД елдерінен көптеген пациенттер келуі күтілуде. Алдағы кезде Қазақстанда көрсетілетін медициналық қызметтердің жоғары сапасына, салыстырмалы түрде төмен бағасына және отандық және шетелдік дәрігерлердің жоғары біліктілігіне байланысты еліміз туризм үшін қолайлы ел болып саналады. Осыған байланысты медициналық туристік кластерлерді ұйымдастыруда және пациенттердің денсаулығын қалпына келтіруде жоғары нәтижелерге қол жеткізуге болады.

Маңғыстау облысындағы, атап айтқанда Каспий жағалауында, туризмде мәдени және экологиялық объектілерді сақтау, ұстау және тиімді пайдалану үшін мәдени және экологиялық туризм кластерлерін құру орынды болып табылады.

Осылайша, Маңғыстау облысында туризм дамудың бастапқы кезеңінде тұр деп сеніммен айтуға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Marshall A. Principles of economic science [Электронный ресурс]. – 1993. – URL: <https://www.econlib.org/library/Marshall/marP.htm> (дата обращения: 20.03.2025).
2. Minghetti V. From destination to destination marketing and management: Designing and repositioning tourism products // The International Journal of Tourism Research. – 2001. – Vol. 3.
3. Beni M.C. Globalizacao do Turizmo: Megatendencias do Setor e a Realidade Brasileira. – Sao Paulo: Aleph, 2003. – 208 p. – ISBN 978-8576571087.
4. Рычагов Г. И. Колебания уровня Каспийского моря: причины, последствия, прогноз // Вестник Московского университета. Серия 5: География. – 2011. – № 2. – С. 4–12.
5. Butler R. W. Seasonality in Tourism: Issues and Problems // Seaton A. V. (ed.) Tourism: the State of the Art. – Chichester: Wiley & Sons, 1994.
6. Allcock J. Seasonality // Witt S.F., Moutinho L. (eds.) Tourism Marketing and Management Handbook. – Cambridge: Prentice Hall, 1989.
7. Нарзиев М. М. Сезонность спроса на туристические услуги и пути минимизации сезонного характера в туристической индустрии Узбекистана [Электронный ресурс] / М. М. Нарзиев. – Ташкент: Ташкентский государственный экономический университет, 2009. – № 23. – С. 616–626. – URL: http://nbisu.moy.su/_ld/5/521_Narziev_ISU.pdf (дата обращения: 20.03.2025).
8. Калиев А. На самолёте к морю! В курортной зоне Кендерли в Мангистау построят аэропорт [Электронный ресурс]. – 06.02.2025. – URL: https://www.lada.kz/aktau_news/society/122153-v-kurortnoy-zone-kenderli-v-mangistau-postroyat-aeroport.html (дата обращения: 24.03.2025).

REFERENCES

1. Marshall A. Principles of economic science [Elektronnyi resurs]. – 1993. – URL: <https://www.econlib.org/library/Marshall/marP.htm> (data obraşenia: 20.03.2025).
2. Minghetti V. From destination to destination marketing and management: Designing and repositioning tourism products // The International Journal of Tourism Research. – 2001. – Vol. 3.
3. Beni M.C. Globalizacao do Turizmo: Megatendencias do Setor e a Realidade Brasileira. – Sao Paulo: Aleph, 2003. – 208 p. – ISBN 978-8576571087.
4. Rychagov G. İ. Kolebania urovnä Kaspiskogo morä: prichiny, posledstvia, prognoz [Fluctuations in the Caspian Sea level: causes, consequences, forecast] // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seria 5: Geografia. – 2011. – № 2. – S. 4–12.
5. Butler R. W. Seasonality in Tourism: Issues and Problems // Seaton A. V. (ed.) Tourism: the State of the Art. – Chichester: Wiley & Sons, 1994.
6. Allcock J. Seasonality // Witt S.F., Moutinho L. (eds.) Tourism Marketing and Management Handbook. – Cambridge: Prentice Hall, 1989.
7. Narziev M. M. Sezonnost sprosa na turisticheckie uslugi i puti minimizatsii sezonnogo haraktera v turindustrii Uzbekistana [Seasonality of demand for tourist services and ways to minimize seasonal nature in the tourism industry of Uzbekistan] [Elektronnyi resurs] / M. M. Narziev. – Taşkent: TaşkentSKI gosudarstvennyi ekonomicheski universitet, 2009. – № 23. – S. 616–626. – URL: http://nbisu.moy.su/_ld/5/521_Narziev_ISU.pdf (data obraşenia: 20.03.2025).
8. Kaliev A. Na samolöte k morü! V kurortnoi zone Kenderli v Mangistau postroiät aeroport [By plane to the sea! Airport to be built in Kenderli resort area in Mangystau] [Elektronnyi resurs]. – 06.02.2025. – URL: https://www.lada.kz/aktau_news/society/122153-v-kurortnoy-zone-kenderli-v-mangistau-postroyat-aeroport.html (data obraşenia: 24.03.2025).

А. ДЕМЕЕВ

География ғылымдарының кандидаты,
профессор, Ш. Есенов атындағы Каспий
технологиялар және инжиниринг
университеті (Қазақстан, Ақтау)
e-mail: achmet.demeev@yu.edu.kz

А. КУРБАНИЯЗОВ

География ғылымдарының кандидаты,
профессор, Халықаралық туризм және
меймандостық университеті
(Қазақстан, Түркістан)
e-mail: abilgazy.kurbaniyazov@iuth.edu.kz

Э. ЖАНГОЖАЕВА

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университетінің докторанты
(Қазақстан, Астана)
e-mail: elvira.zhangozhayeva@yu.edu.kz

09.03.2025 ж. баспаға түсті
12.05.2025 ж. түзетулермен келді
30.06.2025 ж. басып шығаруға қабылданды

A. DEMEEV¹, A. KURBANIYAZOV^{1,2✉}, E. ZHANGOZHAEVA³

¹Yessenov Caspian University of Technology and Engineering
(Kazakhstan, Aktau)

²International university of Tourism and Hospitality
(Kazakhstan, Turkestan), e-mail: abilgazy.kurbaniyazov@iuth.edu.kz

³L. N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan, Astana)

**ISSUES OF IMPROVING TOURISM ACTIVITIES THROUGH THE DEVELOPMENT
OF THE KENDERLI CLUSTER IN THE MANGYSTAU REGION**

Abstract. Representatives of many enterprises in a market economy are looking for innovative approaches to develop their business and maintain competitiveness. In this regard, it is important to pay attention to clustering in order to stimulate innovation in the tourism industry. The presence of various natural resources and climatic conditions in the territory of the Mangystau region allows the formation of tourist clusters, including various forms of tourism, which can serve as the basis for the provision of tourist services and require consideration of infrastructure. The coast of the Caspian Sea with its sandy beaches is a favorite destination for tourists and travelers who come here. In this regard, the organization of the Kenderli tourist and recreational cluster has been chosen as a special place for those who pay great attention to sunlight and swimming.

Keywords: Mangystau, Kenderli, cluster, tourism, SWOT, MICE

А. ДЕМЕЕВ¹, А. КУРБАНИЯЗОВ^{1,2✉}, Е. ЖАНГОЖАЕВА³

¹Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова
(Казахстан, Актау)

²Международный университет туризма и гостеприимства
(Казахстан, Туркестан), e-mail: abilgazy.kurbaniyazov@iuth.edu.kz

³Евразийский национальный университет им. Н. Гумилева (Казахстан, Астана)

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ТУРИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧЕРЕЗ РАЗВИТИЕ КЛАСТЕРА "КЕНДЕРЛИ" В МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация. Представители многих предприятий в условиях рыночной экономики ищут инновационные подходы для развития своего бизнеса и поддержания конкурентоспособности. В этом направлении важно обратить внимание на кластеризацию в целях стимулирования инновационной деятельности в индустрии туризма. Наличие различных природных ресурсов и климатических условий на территории Мангистауской области позволяет формировать туристские кластеры, включающие различные формы туризма, которые могут служить основой для оказания туристских услуг и требуют учета инфраструктуры. Побережье Каспийского моря с его песчаными пляжами является излюбленным местом туристов и путешественников, приезжающих сюда. В связи с этим в качестве особого места для тех, кто уделяет большое внимание солнечному свету и плаванию, выбрана организация туристско-рекреационного кластера Кендерли.

Ключевые слова: Мангистау, Кендерли, кластер, туризм, SWOT, MICE